

Марія Монтессорі

ВСОТУЮЧИЙ РОЗУМ

Підготовка вчителя

(Переклад з англійської І. Дичківської)

Перший крок, який повинен зробити майбутній Монтессорі-вчитель, – це підготувати себе. Він повинен мати уяву, в той час як учителі у звичайних школах просто спостерігають за поведінкою учнів, знаючи те, що вони повинні стежити за ними і те, чого вони повинні їх учити; а Монтессорі-вчитель постійно шукає відсутню дитину. В цьому – головна відмінність. Учитель, який починає працювати у нашій школі, повинен вірити, що дитина відкриє себе в роботі... Для цього вчитель повинен докласти всіх зусиль, і його діяльність буде послідовною і поетапною, як у духовному сходженні...

I етап. Учитель стає опікуном і хранителем довілля. Він займається цим замість того, щоб страждати через неповагу дітей. Тоді прийде зцілення і визнання, які приваблять і поляризують волю дитини. У наших селах у кожній сім'ї є свій будинок, і господар робить його якомога більш привабливим для себе і для чоловіка. Вона приділяє будинку багато уваги, створюючи середовище, у якому може розквітнути нормальне і творче життя. Вона намагається пе-

ретворити свій будинок у комфортне і затишне місце, повне різноманітних інтересів. Головна чарівність оселі полягає в її чистоті й порядку, всі речі перебувають на своїх місцях. Учитель у школі повинен робити те ж саме. Усі предмети повинні бути в хорошому стані і бути в порядку. Все повинно бути продумане, і дитині вони завжди будуть здаватися новими і готовими для використання. Крім того, учитель також повинен бути привабливим, з приємною зовнішністю, охайним, чистим, спокійним і сповненим гідності. Це ідеал, до якого кожен повинен прагнути. Перебуваючи у товаристві дітей, слід пам'ятати, що вони – „виборці”. Зовнішність учителя – перший крок до завоювання довіри і поваги. Учитель повинен вивчати свої рухи і робити їх якомога м'якшими і граціознішими. У цьому віці дитина ідеалізує свою матір. Ми можемо не бачити її, але чути від дитини, яка бачить симпатичну жінку: „Яка вона гарна, – точно, як моя мама!” Цілком можливо, що її мати зовсім негарна, але вона здається дитині саме такою, і всі, ким вона захоплюється, такі ж прекрасні, як і матір. Таким чином, турбота про власну особистість учителя повинна складати невід'ємну частинку навколишнього середовища, у якому живе дитина; сам учитель – суттєва частина її світу.

Отже, перший обов'язок вчителя – спостереження за довір'ям. Вплив його опосередкований, але, якщо його не буде, не буде й ефективних постійних поліпшень: фізичних, інтелектуальних, духовних.

II етап. Упорядкувавши довір'я, ми повинні проаналізувати, як повинен поводити себе вчитель стосовно дітей. Що ми можемо зробити з цими неорганізованими малюками, з цими безладними і невизначеними маленькими розумами, як ми сподіваємося захопити їх якоюсь роботою? Я іноді вживаю слово, яке легко неправильно витлумачити: учитель повинен бути спокусливим, він повинен захопити дітей... На початковому етапі, перед зосередженням, учитель повинен проявити себе, він повинен бути подібним по-

лум'ю, яке зігриває все своїм теплом, приваблює до себе і надає нових сил. Учитель не повинен боятися, що він перерве якийсь важливий фізичний процес, який ще не встиг проявитися. Перед концентрацією керівник може робити більш-менш те, що вважає за потрібне; він може втручатися у діяльність дітей настільки, наскільки вважає за потрібне.

Колись я читала про святого, який намагався зібрати разом декількох покинутих дітей, яких він знайшов на вулицях міста, де поведінка людей була далеко не бездоганною. Що ж він зробив? Він намагався розважати їх. При такому стані справ учитель повинен робити те саме. Він може розказати пригоду, заспівати пісню, запропонувати ігри... Учитель, який має талант захоплювати дітей, може примусити дітей виконувати різні вправи, навіть ті, які не мають пізнавальної цінності, але які можуть заспокоїти дітей. Усі знають, що веселий учитель має більше шансів захопити дітей, ніж нудний, і всі ми можемо бути веселими, якщо спробуємо...

...Якщо на даному етапі все ще є дитина, яка настійно докучає іншим, найправильніше – зупинити її. Ми час, повторювали, що коли дитина захоплена роботою, учитель не повинен втручатися, щоб не заважати вільному розвитку її діяльності; але в цьому випадку правильним методичним прийомом буде зовсім протилежне: потрібно порушити процес руйнівної діяльності. Це можна зробити у формі оклику, прояву особливого інтересу до неспокійної дитини. Ця відволікаюча демонстрація любові, яка зростає прямо пропорційно діяльності дитини, подіє на неї подібно серії електричних розрядів і вчасно дасть результат. Можна використовувати питання: „Як поживаєш, Джонні? Пішли зі мною, у мене є дещо для тебе”. Якщо дитина відмовиться, учитель може сказати: „Добре, це не має значення. Підемо у садок,” – і вона піде з учителем чи помічником. У цьому випадку дитина і її вередливість виявляться у владі дорослого, і вона не буде заважати іншим дітям.

III етап. Нарешті настає час, коли дитина починає виявляти інтерес до чогось: звичайно, до вправ з практичного життя; досвід показує, що робота дітей з сенсорним матеріалом некорисна і шкідлива до тих пір, поки вони не будуть готові мати з цього користь.

До того, як познайомити дітей з такого роду матеріалом, будь-який учитель повинен почекати, поки вони зможуть знайти у собі сили зосередитися на чомусь, і, зазвичай, як я вже говорила, це відбувається на вправах з практичного життя. Коли дитина починає виявляти інтерес до одного з них, учитель не повинен переривати її, оскільки цей інтерес відповідає законам природи і розкриває весь цикл нової діяльності. Але перший крок ще такий тендітний і делікатний, що при дотику він може знову зникнути, як мильна бульбашка, і з ним зникне вся привабливість цього моменту.

...Похвали, допомоги чи навіть погляду буває достатньо, щоб перервати дитину чи порушити її діяльність. Може здатися дивним, але таке трапляється навіть тоді, коли дитина починає усвідомлювати, що за нею спостерігають. Крім того, іноді навіть ми відчуваємо себе нездатними продовжувати роботу, коли хтось приходить подивитися, що ми робимо. Важливий принцип, який приносить успіх: якщо з'явилось зосередження, дій так, щоб здавалось, ніби дитини зовсім немає. Ясно, що кожен може дізнатися, що робить дитина, лише побіжно глянувши на неї, але так, щоб вона і підозрювала про це. Після цього дитина, яка вже не є жертвою нудьги, що примушувала її переходити від однієї речі до іншої і ні на чому не затримуватись, починає цілеспрямовано обирати для себе роботу, і це може створити проблеми в класі, де багато хто хоче мати одну й ту ж річ одночасно. Але навіть для вирішення цих проблем ніхто не повинен втручатися до тих пір, поки не звернуться до них за допомогою; діти самі це вирішать. Обов'язок учителя – ли-

ше пропонувати нові речі, знаючи, що дитина вичерпала всі можливості з того, що було використано раніше.

Уміння вчителя не втручатися приходить з практикою, як і все інше, але воно ніколи не приходить легко. Це означає, що йому потрібно піднятися до духовних вершин. Справжнє натхнення усвідомлює, що навіть допомога може бути джерелом гордості.

Справжня допомога, яку може дати вчитель, полягає не у підкоренні сентиментальному імпульсу, вона виходить з підкорення любові дисципліні, діючи свідомо, адже добра людина одержує більше щастя, ніж та, якій доброта адресована. Справжня доброта служить тому, хто її потребує, не розкриваючи себе, або коли вона розкрита, то приймає вигляд не допомоги, а чогось природного і спонтанного.

Хоч стосунки між дитиною і вчителем перебувають у духовному полі, учитель може знайти хороший зразок для своєї поведінки в образі слуги, який спостерігає за своїм господарем. Він утримує в чистоті одяг господаря, кладе на місце щітки, але не говорить господарю, коли ними користуватися; він подає господареві їжу, але не примушує його їсти; зробивши господарю послугу, він розсудливо зникає, не вимовивши слова. Таким же чином повинні поводити себе і ми, коли душа дитини починає розвиватися. Господар, якому служить учитель, – душа дитини; коли вона починає виявляти свої потреби, учитель поспішає реагувати на них... Якщо дитина виконує роботу з посиленою зосередженістю, ми повинні бути подалі від неї, але якщо вона показує результати своєї праці, чекаючи схвалення, ми повинні з готовністю похвалити її.

У психологічній сфері взаємин між учителем і учнем роль учителя і його дії аналогічні діям того слуги; він повинен служити, і служити добре: служити душі. Це нове, особливо у сфері навчання. Проблема полягає не в утриманні дитини в чистоті чи її одягу в порядку. Ми служимо не тілу дитини, тому що знаємо, що за своїм розвитком вона повин-

на робити це самостійно. Основа нашого навчання полягає в тому, що в цьому розумінні не слід обслуговувати дитину. Вона повинна набути фізичної незалежності, стати самостійною, вона повинна набути незалежної волі і свободи вибору, вона повинна навчитися працювати без перерви. Розвиток дитини просувається на шляху етапів незалежності, які сліднують один за одним, і наші знання у цій галузі повинні керувати нашою поведінкою на цьому шляху. Це мистецтво служити душі; мистецтво, яке може бути розвинуте досконало лише в роботі з дітьми.

Коли вчитель зустрінеся з потребами довіреної йому групи дітей, він зрозуміє переваги суспільного життя, і спостереження за проявами дитячої душі дадуть йому багато радості. Це великі привілеї – уміти спостерігати за ними. Це привілеї мандрівника, який дістався до оазису і чує дзюрчання води в самому серці пустелі, яка здавалась йому такою безплідною, розпаленою і безнадійною; ... у дітей з проблемами розвитку вищі духовні цінності сховані і коли вони проявляються, винагороджується віра вчителя, який передбачав їх появу. У цих цінностях дитини вчитель бачить саме таку людину, якою вона і повинна бути: невтомного працівника, ентузіаста. Учитель бачить того, хто перебуває в постійному пошуку, оскільки його вічне прагнення – бути вище від труднощів; це людина, яка дійсно намагається допомогти слабким, тому що в її серці є місце справжньому милосердю; вона знає, що значить поважати інших, і ця повага до духовних прагнень людини є водою, яка живить корені його душі. За наявністю цих якостей учитель впізнає справжню дитину – у майбутньому справжню людину.

Але це відбувається не відразу. Спочатку вчитель скаже: „Я бачив таку дитину, якою вона і повинна бути, і вона була навіть кращою, ніж я чекав”. Ось що таке – зрозуміти раннє дитинство. Недостатньо знати ім'я дитини і професію її батька; учитель повинен знати і повсякденно утверджу-

вати в житті секрет дитинства. Завдяки цьому він набуває не лише глибоких знань, а й особливого роду любові, спрямованої не на окрему людину, а на таємницю, сховану в глибині її душі. Коли діти розкривають свої душі, учитель, можливо, вперше розуміє, що таке справжня любов. Це відкриття перетворює і його. Це те, що зворушує серця і поступово змінює людей. Це було вже помічено і не можна замовчувати цього. Імена дітей можна забути, але не можна стерти слід, який спричинили їх душі, і любов, яку вони змогли пробудити.

...Служити дітям – це відчувати, що ти служиш душі людини, яка повинна сама творити себе... Учитель відчуває, що його підняли на висоти, про які він раніше ніколи не знав. Дитина змушує вчителя рости до того рівня, коли він досягне його сфери.

...У чому ж полягає головна ознака успіху перетворення вчителя? Можна її сформулювати так: „Зараз діти працюють так, ніби мене тут немає”.

До перетворення почуття вчителя були зовсім протилежними; він вважав, що саме він учив дітей, саме він піднімав їх з низького рівня на високий. Але тепер, коли видні прояви дитячої душі, найбільша цінність, яку він може зарахувати до свого внеску, може бути висловлена словами: „Я допоміг цьому життю виконати завдання, поставлене ще при створенні світу”.

Це справжнє задоволення. Учитель, який навчає дітей до шести років, знає, що він допоміг людству у невід’ємній частині його формування. Учитель може не знати подробиць про дітей, крім тих, про які вони йому повідомляють у розмові; можливо, йому нецікаво знати про їх майбутнє, підуть вони у середню школу і університет чи їхнє навчання скоро закінчиться; але він щасливий, знаючи те, що в період їх формування вони робили те, що повинні були робити. І він може сказати: „Я служив душам дітей, і вони здійснили свій розвиток, а я в цей період був їх товаришем”.

Учитель відчуває цінність своєї роботи і того, що він виконав у формі задоволеного духовного життя, життя вічного, і у жодній молитві. Це важко зрозуміти тим, хто не живе таким життям. Багато хто вважає, що це відбувається завдяки самопожертві, і говорять: „Які ж смиренні ці вчителі, що не користуються своєю владою над дітьми. Який же успіх може принести ваш метод, якщо ви вимагаєте від учителів відректися від усіх їх природних бажань?”. Але чого ніхто не може зрозуміти, так це того, що суть питання – не жертва, а задоволення, не відречення, а нове життя з іншими цінностями, справжнє життя, до цих пір невідоме.

...Коли людство в цілому навчиться повністю вдосконалювати свою душу, воно стане більш продуктивним, і економічний аспект життя перестане бути головним. Люди творять не руками, а душею і розумом, і коли вони досягнуть відповідного рівня розвитку, тоді вирішаться всі наші „нерозв’язані проблеми”. Без сторонньої допомоги діти можуть створити свідоме суспільство. Для нас, дорослих, необхідні тюрми, поліція, солдати і зброя. Діти вирішують свої проблеми мирно; вони показали нам, що свобода і дисципліна – дві сторони однієї медалі, оскільки свідомою свободою веде до дисципліни. Зазвичай монета має два боки: один гарніший, з витончено викарбуваною головою чи алегоричною фігурою, у той час як інший бік менше прикрашений і містить лише зображення цифр чи букв. Бік з простим зображенням можна порівняти із свободою, а інший – з дисципліною. Коли клас стає недисциплінованим, учитель бачить у безпорядку лише наслідки допущеної ним помилки і намагається її виправити. Учитель звичайної школи відчуває себе приниженим, але це не приниження, це складова частина нової освіти. Допомагаючи природі, людина піднімається на наступну сходинку, тому що рух угору – закон життя. Саме діти створили цю чудову драбину, яка веде все вище і вище... діти ведуть нас на вищі рівні душі, і через це вирішуються матеріальні проблеми. Дозвольте мені ще раз (у

вигляді прощання) повторити слова, які допомогли б утримувати у голові всі речі, про які я Вам говорила. Це не настанова, а скоріше нагадування, а для наших учителів заклик, вид навчальної програми, нашої єдиної програми: „Господи, допоможи мені вникнути у секрет дитинства, щоб ми могли знати дитину, любити і служити їй у відповідності до законів Твоєї справедливості і слідуючи Твоїй волі”.

*Montessori M. The Absorbent Mind. –
Oxford, England: Clio press, Cop. 1989. –
Vol. 1. – P. 252-261.*